

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК [364-78:378.22](410)

*Бойко О. М.,
аспірант кафедри
зв'язків з громадськістю,
психології і педагогіки,
Національний університет
"Києво-Могилянська академія",
ст. викладач
Школи соціальної роботи НаУКМА*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НАЙВИЩОГО ОСВІТНЬОГО РІВНЯ (PHD) В УНІВЕРСИТЕТІ ШЕФІЛД ХАЛЕМ (ВЕЛИКОБРИТАНІЯ)

У статті розглядається досвід діяльності програми підготовки фахівців із соціальної роботи найвищого освітнього рівня (PhD) Університету Шефїлд Халем (Великобританія). Проаналізовано основні підходи, структура та зміст навчання на докторській програмі (PhD) із соціальної роботи, а також можливості їх застосування для розвитку третього рівня освіти із соціальної роботи в Україні відповідно до вимог Болонського процесу.

***Ключові слова:** підготовка фахівців із соціальної роботи найвищого освітнього рівня (PhD), докторська програма (PhD) з соціальної роботи.*

В статье рассматривается опыт реализации программы подготовки специалистов по социальной работе наивысшего уровня обра-

зовання (PhD) Університета Шефилд Халем (Великобританія). Проаналізовані основні підходи, структура і зміст навчання на докторській програмі (PhD) по соціальній роботі, а також можливості їх використання для розвитку третього рівня освіти в сфері соціальної роботи в Україні в відповідності з вимогами Болонського процесу.

Ключові слова: підготовка фахівців по соціальній роботі найвищого рівня освіти (PhD), докторська програма (PhD) по соціальній роботі.

The article reviews the experience of the Sheffield Hallam University (UK) highest research degree for social workers – Doctoral Program (PhD) in Social Work. Key approaches, the structure and the content of the Doctoral Program (PhD) in Social Work are analyzed, as well as opportunities for their implementation in Ukraine according to the Bologna Process requirements.

Keywords: educating social work professionals of the highest research degree (PhD), Doctoral Program (PhD) in Social Work.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На Бергенській конференції 2005 р. Україна взяла зобов'язання до 2010 р. в рамках Болонського процесу змінити традиційну систему підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації та привести її у відповідність принципам Єдиного європейського освітньо-наукового простору (European Higher Education Area). Відповідно, до 2010 р. Україна мала б впровадити у вітчизняну практику (і законодавство) науковий ступінь “доктора філософії” (PhD). Наразі чинна в Україні система підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації передбачає здобуття наукового ступеня кандидата наук шляхом навчання в аспірантурі (або статусі здобувача), яке повинне завершуватися захистом дисертаційної роботи та присвоєнням наукового ступеня за відповідною спеціальністю. Разом з тим, триває реформування української системи освіти, йде робота над проектом Закону “Про вищу освіту”, що передбачає приведення у відповідність національної системи освіти вимогам Єдиного європейського освітньо-наукового простору.

Якщо освіта бакалаврського та магістерського рівнів нині відповідає вказаним вимогам, то система підготовки фахівців вищої кваліфікації в Україні потребує змін.

Особливо актуальною в Україні є потреба у запровадженні третього рівня освіти з соціальної роботи, оскільки існуюча система не

передбачає навчання та захист дисертацій із цієї спеціальності. Разом з тим, в Україні, так само, як і в країнах Європи, існує гостра потреба у створенні та розвитку власних дослідницьких і освітніх центрів відповідного напрямку, у виробленні професійних теоретичних і практичних підходів до проведення досліджень, науково обґрунтованій практиці соціальної роботи [12]. Тут постійно відтворюється проблема, зумовлена браком викладачів і дослідників, котрі можуть проводити дослідження у сфері соціальної роботи та мають науковий ступінь із соціальної роботи. Це, в свою чергу, стримує розвиток та професіоналізацію соціальної роботи, а також негативно впливає на якість навчання соціальних працівників, оскільки зміст і вимоги до компетентностей соціальних працівників постійно розвиваються, зазнаючи суттєвого впливу таких дисциплін, як педагогіка, психологія, соціологія тощо.

За таких умов актуальною є розробка та впровадження докторської програми з соціальної роботи, що, за відсутності попереднього досвіду, було б логічно зробити відповідно до вимог Болонського процесу. Тому аналіз і використання кращого досвіду європейських університетів, які мають напрацьовані нормативно-правові, організаційні та науково-методичні матеріали, представляє значний науковий і практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Вітчизняні науковці М. Винницький, С. Калашнікова, В. Луговий, В. Моренець, Ж. Таланова вивчали теорію та практику розвитку третього рівня освіти (докторських програм – PhD), зверталися до аналізу світових і європейських тенденцій [2; 4; 5; 8].

Ряд українських науковців (Ю. Рашкевич, Г. Чорнойван та інші) описали зміни, які відбуваються у національній системі підготовки кадрів вищої кваліфікації після приєднання України до Болонського процесу [6; 9]. Практичний і теоретичний досвід окремих вишів України у розвитку третього рівня вищої освіти в Україні досліджували вчені В. Моренець, М. Винницький, Л. Кострова, які проаналізували досвід створення Докторської школи Національного університету “Києво-Могилянська академія” та діяльність структурованих докторських (PhD) програм [2].

Але досліджень щодо організації та діяльності докторських програм із соціальної роботи і соціальної політики в Україні немає. Окремі аспекти найвищого рівня освіти з соціальної роботи були проаналізовані в роботах вітчизняних науковців О. Бойко, Н. Кабаченко, О. Савчук [1; 3; 12].

Водночас, у роботах іноземних дослідників, і британських зокрема, приділяється значна увага питанню створення та розвитку докторських програм із соціальної роботи. Британські науковці Л. Доміnellі (L. Dominelli), К. Лайонз (K. Lyons), Й. Шо (I. Shaw) вивчали теоретичне підґрунтя докторських програм із соціальної роботи, А. Барнард (A. Barnard), Дж. Лейх (J. Leigh), Л. Моріс (L. Morriss), Дж. Скоурфілд (J. Scourfield), С. Шардлоу (S. Shardlow) досліджували організаційні особливості таких програм, потреби докторантів, теми докторських досліджень тощо [11; 13; 14; 16; 17; 18].

Метою статті є вивчення особливостей програми підготовки фахівців із соціальної роботи найвищого освітнього рівня (PhD) в Університеті Шеффілд Халем (Великобританія), аналіз і можливості їх застосування для розвитку третього рівня освіти із соціальної роботи в Україні відповідно до вимог Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб визначити основні тенденції розвитку третього рівня освіти з соціальної роботи у Великобританії, доцільно звернутися до вивчення досвіду докторської програми Університету Шеффілд Халем [15], яка, на наш погляд, є типовою та вирізняється тим, що надає значну увагу зв'язку досліджень з практикою.

Підготовка соціальних працівників здійснюється на докторській програмі із соціальних наук (PhD in Social Sciences). Тривалість навчання на денній формі – щонайменше 35 годин у тиждень протягом трьох років в середньому, а заочна форма передбачає щонайменше 12 годин навчання щотижня загальною тривалістю до семи років у середньому.

Для вступу на докторську програму необхідними є:

1) магістерський ступінь із соціальної роботи, присвоєний на основі найвищих або високих екзаменаційних результатів (першого або другого найвищого рівнів);

2) підтвердження спроможності та знань, що відповідають темі запропонованого дисертаційного дослідження, а саме: наявність професійного досвіду, публікацій, письмових звітів тощо;

3) наявність дослідницької пропозиції обсягом до 1500 слів, що передбачає опис дослідницьких питань, сфери дослідження, формулювання мети та завдань дослідження, методологію, визначення потенційного впливу дослідження, посилення на основні літературні джерела та ресурси;

4) дві конфіденційні рекомендації – письмові свідчення щодо академічних досягнень і наявності необхідних знань для проведення досліджень, що надані рекомендаційцями;

5) заповнена аплікаційна форма.

Процедура відбору та зарахування студентів для навчання на цій докторській програмі проводиться у два етапи. Перший етап передбачає коротку презентацію (10–15 хвилин) та інтерв'ю, яке відбувається за участі керівника післядипломних дослідницьких програм (the Head of Postgraduate Research) і ймовірного керівника докторського дослідження (Director of Studies). Після успішного проходження інтерв'ю, студент зараховується на навчання.

Після цього в період до трьох місяців докторант має підготувати апікаційну форму з тим, щоб подати її на реєстрацію. Процес реєстрації передбачає затвердження дослідницького проекту Підкомітетом з питань наукових ступенів Університету (the Research Degrees Sub-Committee).

Для забезпечення підтримки студентові у процесі проведення дослідження створюється супервізорська група. До неї входять фахівці, які працюють у тій сфері, з якою пов'язана тема дослідження докторанта. Один із них – викладач із університету – є керівником дослідження. Інші супервізори можуть призначатися як з числа персоналу Університету Шефїлд Халем, так і з інших університетів та організацій, але важливо, щоб вони мали відповідні кваліфікації, визначені Комітетом з питань наукових ступенів Університету Шефїлд Халем (Research Degrees Committee).

Як дослідницька пропозиція, так і склад супервізорської групи, затверджуються університетським підкомітетом з питань наукових ступенів (the University Research Degrees Subcommittee).

Супервізорська група відповідальна за затвердження завдань для письмових і усних звітів щодо прогресу в дослідженні та проведення регулярних зустрічей зі студентом згідно з розкладом. У процесі навчання докторант представляє результати своєї наукової діяльності на семінарських заняттях, а також подає у письмовому вигляді результати своєї наукової діяльності для перегляду і коментарів. Окрім того, він також повинен відвідувати семінарські заняття, що стосуються теорії та практики проведення досліджень.

Докторанти можуть обрати відповідні модульні курси з магістерської програми із соціальних наук (MRes Social Sciences Programme) та додаткові он-лайн курси для розвитку власних дослідницьких навичок, а завдання, виконані впродовж цих курсів, можуть стати частиною докторської дисертації.

Дослідження, які проводяться на базі університету, як правило, мають прикладний характер, що сприяє підготовці студентів до вирішення проблем, які є важливими для діяльності громадських і державних організацій.

Акцент робиться на професійності та активності у дослідницькій сфері викладацького колективу університету, члени якого беруть участь у дослідницькій діяльності, включаючи: написання книг та наукових статей для періодичних видань; презентації на національних і міжнародних конференціях; залученість до проведення прикладних досліджень; спільне проведення досліджень і консультування; рецензування статей для академічних видань, друкованих видань, дослідницьких пропозицій тощо.

Також студенти можуть проводити свої дослідження за підтримки Центру досліджень у сфері охорони здоров'я і соціального захисту (Centre for Health and Social Care Research), до діяльності якого тісно залучені викладачі університету. Це дозволяє докторантам обрати тему дисертаційного дослідження з широкого спектру дослідницьких тем, які стосуються соціальної роботи та її зв'язків із законодавством, соціальною політикою, соціологією, місцевою політикою, охороною здоров'я тощо.

У процесі навчання студент зобов'язаний підготувати та подати програму проведення дослідження для затвердження її університетським Комітетом з питань наукових ступенів. Для підтвердження готовності до захисту докторської дисертації (PhD), студент подає звіт і робить усну презентацію. Остаточна тема дисертаційної роботи затверджується не пізніше, ніж за 4 місяці до подачі повного тексту дисертації. Кінцеве оцінювання, за результатами якого здійснюється присвоєння докторського ступеня (PhD), передбачає подання докторської дисертації об'ємом до 80 000 слів та її усний захист. Оцінюють дисертацію комісія із 2–3 екзаменаторів, один із яких не повинен бути викладачем університету.

“Правила для кандидатів на здобуття наукових ступенів” розроблені Університетом Шефїлд Халем, що є пріоритетом кожного університету Великобританії та відображає їх існуючу автономію. Основними документами, що визначають і регулюють вимоги до якості найвищого рівня освіти на національному рівні, є “Регламент забезпечення академічної якості і стандартів у вищій освіті”, “Характеристики для докторського ступеня” [1].

Останнім часом вищі Великобританії приділяють увагу гармонізації національного третього рівня освіти із Єдиним європейським освітньо-науковим простором. Цьому сприяв проект “Гармонізація освітніх структур у Європі” (TUNING Educational Structures in Europe) [19], який розпочався у 2000 р. Проект мав на меті змінити

підходи до методології розробки, перегляду, розвитку, впровадження та оцінювання навчальних програм для кожного з освітніх ступенів, визначених Болонською декларацією. Цей підхід насамперед базується на визначенні переліку загальних і фахових компетентностей / результатів навчання для кожної галузі знань (subject area). Разом з тим, його метою не є уніфікація навчальних програм, оскільки акцент робиться на визначенні базових засад, зближенні та спільному розумінні.

Університет Шефїлд Халем (Великобританія) став одним із партнерів у спільному проекті Школи соціальної роботи Національного університету “Києво-Могилянська академія” (Україна) та Університету м. Любляна (Словенія), Університету м. Таллінн (Естонія), Вільнюського педагогічного Університету (Литва), Державного Університету м. Тбілісі (Грузія), який у 2009 р. отримав фінансування від програми Темпус Європейської Комісії. Проект отримав назву “Вдосконалення трирівневої системи освіти зі спеціальності “Соціальна робота” в шести європейських країнах” (ACES Tempus Project) і передбачав створення програми третього рівня освіти із соціальної роботи – докторського (PhD) – в Україні та Грузії.

Упродовж 2010–2012 рр. викладачами ШСР та університетів країн-партнерів була розроблена та започаткована докторська програма (PhD) зі спеціальності “Соціальна робота і соціальна політика”. Одночасно в НаУКМА діяв інший проект TEMPUS, у рамках якого була створена Докторська школа для навчання та підготовки докторантів (PhD). Це дозволило об’єднати ресурси та можливості двох проектів і інтегрувати докторську програму із соціальної роботи в структуру Докторської школи, відповідно узгодивши навчальні плани, навчальні процедури та вимоги до студентів.

Загальні вимоги, яких має дотримуватися викладацький склад програми та докторанти, викладені у Регламенті Докторської школи НаУКМА [6], де, крім інституційної структури, подано структуру докторської освіти, процедури і практики, яких мають дотримуватися всі докторські програми.

Участь у цьому проекті стала важливою для розвитку як соціальної роботи в НаУКМА, так і в цілому в Україні, оскільки було здійснено розробку та пілотування першої докторської програми із соціальної роботи. З огляду на досвід Університету Шефїлд Халем та інших університетів-партнерів, було вирішено об’єднати в рамках докторської підготовки соціальну роботу та соціальну політику. Оскільки

в Україні соціальна робота належить до галузі знань “соціальне забезпечення”, що є складовою соціальної політики, доцільним було включити до навчальної програми курси, присвячені поглибленому вивченню соціальних і політичних теорій, аналізу соціальної політики тощо, що знайшло своє відображення у назві програми. Оскільки основні стратегічні рішення щодо сфери компетенції соціальної роботи, її регулювання та управління залежать від тих концепцій та організаційних засад, які визначаються саме соціальною політикою, що впроваджується на тому чи іншому етапі розвитку держави, вкрай важливо, щоб вчені та науковці могли вільно орієнтуватися та працювати спільно із колегами-представниками таких напрямів, як державне управління, політологія, а не обмежуватися науковим дискурсом у межах психології, педагогіки тощо.

Після закінчення проекту програма реалізовується Школою соціальної роботи НаУКМА як експериментально-пілотний проект, оскільки необхідне для її повноцінного функціонування законодавче забезпечення на сьогодні відсутнє.

Висновки. Таким чином, аналіз досвіду функціонування докторської програми із соціальних наук в Університеті Шефїлд Халем (Великобританія) дозволяє виділити особливості, на які важливо звернути увагу в процесі створення докторських програм із соціальної роботи в Україні. Це, насамперед:

- тенденція до визнання необхідності гармонізації з Європейським єдиним науково-освітнім простором;
- наявність дослідницького центру в університеті, який створює можливості для викладачів і студентів для проведення досліджень;
- прикладний характер досліджень, які проводяться на базі університету, та мають на меті вирішення проблем, важливих для діяльності громадських і державних організацій;
- наявність групи супервізорів, які надають підтримку докторанту;
- акцент в організації навчального процесу на засвоєнні знань методології і методів досліджень, а також на виробленні дослідницьких навичок у студентів. Останнє є особливо важливим для соціальної роботи, яка сформувалась як академічна дисципліна не так давно. Також цей підхід суттєво відрізняє навчання на докторських програмах від традиційного навчання в аспірантурі.

Створена Школою соціальної роботи НаУКМА за підтримки програми ЄС Темпус, докторська програма з соціальної роботи (PhD), яка інтегрувала досвід європейських університетів, зокрема, і Університету Шефїлд Халем (Великобританія), існує як експериментально-пілотний

проект. Досвід її діяльності потребує подальшого ґрунтовного вивчення й аналізу, і може стати основою для запровадження докторської освіти із соціальної роботи на національному рівні, з урахуванням принципів Болонського процесу та тенденцій реформування національного законодавства про освіту.

Література:

1. *Бойко О. М.* Забезпечення якості найвищого рівня освіти з соціальної роботи у Великобританії / О. М. Бойко // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” – Додаток 3 до Вип. 31 : Тематичний випуск “Проблеми емпіричних досліджень у психології”. – 2014. – С. 378–384.

2. Докторські програми в Україні: досвід НаУКМА / Нац. ун-т “Києво-Могилянська акад.” ; В. Моренець та ін. ; за ред. В. П. Моренця. – К. : Університет. вид-во “Пульсари”, 2010. – 160 с.

3. *Кабаченко Н. В.* Докторська програма (PhD) зі спеціальності “Соціальна робота і соціальна політика” / Н. В. Кабаченко, О. М. Савчук, О. М. Бойко. – К. : Макрос, 2011. – 60 с.

4. *Калашнікова С.* Болонський процес: основні дати, документи, напрями розвитку та виклики / С. Калашнікова // Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні : монографія / В. Бугров, А. Гожик, К. Жданова та ін. – К., 2014. – Розд. 1. – С. 6–24.

5. *Луговий В. І.* Якість вищої освіти: виклик для України / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. – К. : Гнозис, 2012. – № 3. – Дод. 2. – Т. 2. – С. 5–9. – Темат. вип. “Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу”.

6. *Рашкевич Ю. М.* Легенди та міфи Болонського процесу / Ю. М. Рашкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

URL : <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/articles/26.html>. – Назва з екрана.

7. Регламент Докторської школи Національного університету “Києво-Могилянська академія” / упоряд. Л. Д. Архипова. – К., 2011. – 87 с.

8. Становлення третього циклу освіти в Україні: Дослідницькі університети / В. П. Моренець, М. І. Винницький, Л. І. Кострова та ін. ; наук. ред. В. П. Моренець ; упоряд. Л. І. Кострова. – К. : Університетське видавництво “Пульсари”, 2009. – 123 с.

9. *Таланова Ж. В.* Докторська підготовка у світі та Україні : монографія / Ж. В. Таланова ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – К. : Міленіум, 2010. – 475 с.

10. Чорнойван Г. П. Досягнення України в модернізації аспірантури з урахуванням Болонського процесу / Г. П. Чорнойван // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. / за ред. В. І. Лугового, М. Ф. Степка. – К. : Гнозис, 2012. – № 3. – Дод. 2. – Т. 2. – Темат. вип. “Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу”. – С. 109–112.

11. Barnard A. Professional doctorates in the social sciences / A. Barnard // Work Based Learning e-Journal. – 2011. – Vol. 2 (1). – P. 259–275.

12. Boyko O. Social work as an academic discipline in Ukraine / O. Boyko, N. Kabachenko // Social Work and Social Policy in Transition Journal. – 2011. – № 2 (1). – P. 79–104.

13. Dominelli L. Contemporary Challenges to Social Work Education in the United Kingdom / L. Dominelli // Australian Social Work. – 2007. – Vol. 60 (1). – P. 29–45.

14. Lyons K. Social Work in Europe: Educating for Change / K. Lyons, S. Lawrence. – Birmingham: Venture Press, 2006. – 186 p.

15. PhD Social Sciences, Sheffield Hallam University [Електронне видання]. – Режим доступу:

URL : <http://www.shu.ac.uk/prospectus/course/453/>. – Назва з екрана.

16. Scourfield J. Mapping the provision of professional doctorate programmes in social work: a survey of UK universities / J. Scourfield // Cardiff School of Social Sciences, Working Paper 103 [Електронне видання]. – Режим доступу:

URL : http://www.cardiff.ac.uk/socsi/research/publications/working_papers/paper-103.html. – Назва з екрана.

17. Shardlow S. An audit of doctoral students in Social Work across the UK: the need for a national network / S. Shardlow, J. Leigh, L. Morriss // The Higher Education Academy. – 2012 [Електронне видання]. – Режим доступу:

URL : http://www.heacademy.ac.uk/assets/documents/disciplines/hsc/SW-SP/An_audit_of_doctoral_students_in_social_work_across_the_UK_Shardlow_Leigh_Morriss.pdf. – Назва з екрана.

18. Shaw I. Is Social Work Research Distinctive? / I. Shaw // Social Work Education. – 2007. – № 26 (7). – P. 659–669.

19. Tuning Educational Structures in Europe [Електронне видання]. – Режим доступу:

URL : <http://www.unideusto.org/tuningeu/>. – Назва з екрана.